

Авторська довідка

Мамчур Наталія Сергіївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Контактні телефони: моб.: 098-442-44-00

Контактна адреса: 20300 вул. Садова, буд. 28, м. Умань, Черкаська обл.

Електронна адреса: mamchur-n-g@ukr.net

ОБРАЗ ВЫШИТОЙ СОРОЧКИ У ПІСЕННОМУ ФОЛЬКЛОРИ УМАНЩИНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ФОЛЬКЛОРНО- ЕТНОГРАФІЧНИХ ЕКСПЕДИЦІЙ)

Анотація. У статті аналізуються тексти українських народних пісень Уманщини, в яких оспівується сорочка, як елемент традиційного натільного одягу, ознака майнового та соціального стану людини, символічне зображення її моральних якостей. Розглядається побутове призначення української сорочки, її використання у контексті календарної та родинної обрядовості. Окрема увага приділяється образу сорочки в колядках Уманщини, записаних під час фольклорних та етнографічних експедицій.

Ключові слова: Уманщина, фольклорно-етнографічна експедиція, пісенний фольклор, народне вбрання, вишита сорочка, календарна обрядовість, сімейна обрядовість.

ОБРАЗ ВЫШИТОЙ СОРОЧКИ В ПЕЧЕННОЙ ФОЛЬКЛОРЕ УМАНЩИНЫ (ПО МАТЕРИАЛАМ ФОЛЬКЛОРНО- ЭТНОГРАФИЧЕСКИХ ЭКСПЕДИЦИЙ)

Аннотация. В статье проанализированы тексты украинских народных песен Уманщины, в которых упоминается сорочка, как элемент традиционной нательной одежды, признак имущественного и социального положения человека, символическое изображение его моральных качеств.

Рассматривается бытовое предназначение украинской сорочки, её использование в контексте календарных и семейных обрядов. Особое внимание уделяется образу сорочки в колядках Уманщины, записанных во время фольклорных и этнографических экспедиций.

***Ключевые слова:** Уманщина, фольклорно-этнографическая экспедиция, песенный фольклор, народный костюм, вышитая сорочка, календарные обряды, семейные обряды.*

BLOUSE REPRESENTATION IN SONG FOLKLORE OF UMAN REGION (BASED ON THE MATERIALS OF THE FOLKLORE AND ETHNOGRAPHICAL EXPEDITIONS)

***Annotation.** The article deals with the problem of preserving national interests, material and cultural values of the Ukrainian people. The information about Research Laboratory “Ethnology of the Cherkassy Region” in Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University and searching and expeditionary activity of its members is presented. The texts of Ukrainian songs popular in Uman region are specifically analyzed, and they are shown to eulogize the blouse as an element of traditional underclothes, as an indicator of property and social state of a person, as a symbol presenting the girl’s moral qualities. The research examines the role of the Ukrainian blouse in everyday life, its usage in the context of family rituals particularly weddings, funerals, seasonal traditions (winter and spring holidays). Special attention is paid to the blouse image in Uman region carols recorded during the folklore and ethnographic expeditions. The author explains the technology of Ukrainian blouse, its symbols, embroidery techniques, symbolism patterns in the blouse decorating.*

***Key words:** Uman region, folklore and ethnographic expedition, song folklore, national clothes, embroidered shirt, seasonal traditions, family rituals.*

Постановка проблеми. В останні роки більшість розвинених держав, а також культурна та наукова спільнота світу стурбовані наростаючим

негативним впливом глобалізації на національні надбання людства. У зв'язку з цим одним із напрямів роботи щорічного масштабного всесвітнього форуму працівників науки, культури та освіти Генеральної конференції ЮНЕСКО в Парижі є контроль за збереженням надбань духовної і матеріальної культури.

Сучасний стан розвитку нашого суспільства помітний зростанням етнічної свідомості народу, посиленням його інтересу до вітчизняної давнини, усвідомленням необхідності збереження традиційного народного мистецтва як генофонду його духовності. Адже, звернення до життєдайних джерел народного мистецтва, до збереження та оновлення всіх його видів і жанрів – це усвідомлення свого родоводу, духовних традицій, це відродження українського народу.

Вишивка в Україні – один з найбільш улюблених і поширених різновидів народної творчості. У виробках українських вишивальниць захоплює піднесений світ краси та фантазії, поетичного осмислення життя, світ натхненних образів, закорінений у язичництві, у звичаях та уявленнях наших предків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Уманщина становить більшу частину етнокультурного регіону «Східне Поділля». З давніх часів ця земля славиться мистецькими талантами, самобутніми народними традиціями. Чимала кількість дослідників, науковців доклали своєї праці, щоб увіковічнити культурну спадщину українського мистецтва. Народна вишивка Східного Поділля стає об'єктом глибокого наукового дослідження у працях Д. Гуменної, О. Діденко, С. Китової, А. Кульчицької, Ю. Мельничука, О. Найдена, О. Пчілки, Б. Робакова, Н. Сивачук, Є. Шевченка, В. Щербаківського та ін..

Грунтовною науковою працею останніх років є монографія Л. Булгакової-Ситник «Подільська народна вишивка» в якій вперше досліджено народний досвід подільської вишивки у генетичному взаємозв'язку матеріалу і техніки вишивання, томографії вишивки та крою виробів, окремих мотивів і стилістичних особливостей орнаменту. Авторка

визначила й охарактеризувала типи подільської вишивки, їх специфічні ознаки та спільні національні риси у контексті традиційної української вишивки [1].

Мета статті – проаналізувати тексти українських народних пісень Уманщини за матеріалами фольклорних та етнографічних експедицій, в яких оспівується символічний образ сорочки.

Виклад основного матеріалу. Архівні матеріали науково-дослідної лабораторії «Етнологія Черкаського краю» засвідчують, що пісенний фольклор доніс цінні відомості про дівочі (жіночі) та парубоцькі (чоловічі) сорочки.

На Уманщині сорочки дівочі і жіночі шилися з домотканого полотна в кілька пілок:

*Поший мені, моя мати, сорочку в три пілки,
Щоб до мене не пристали людські поговірки –
А я тобі, моя доню, пошию чотири,
А щоб тебе, моя доню, вся челядь любила [2, с. 22].*

Дівоча сорочка згадується в купальських піснях, які зафіксовані в селі Кочержинці:

*На Купайлі була, сорочку забула.
Була ж мене мати та й була:
«Де ж ти, моя доню, сорочку згубила?
Тепер іди, моя доню, кружляти,
Коло того Купайла сорочку шукати [3, с. 43].*

Сорочка – ознака працьовитості дівчини й була окрасою дівочого вбрання. Чим більше дівчина пошила і вишила сорочок, тим більше її поважали як працьовиту господиню. Лінивих дівчат висміювали у піснях. Так, у весільних піснях дружки кепкують зі світилок, які позичили сорочку в сусідки, щоб прийти на весілля:

*Сидить світилка при стіні, на ній сорочка не її.
Прийшла сусідка під вікно:*

Скидай сорочку, бо стидно.

У відповідь дружкам світилки відспівували:

Брешете, дружки, як свині, в мене сорочок три скрині.

А четверта бодня, бо я робити годна [3, с. 44].

Такі ж мотиви чуємо й у весільних піснях із села Колодисте Уманського району Черкаської області. Дружки співали:

Світилка-шпилька при стіні, на ній сорочка не її.

Її мати за світилку пускала, в сусідки сорочку позичала.

Світилки відповідали:

Брешете, дружечки, як свині, в мене сорочок три скрині.

Мене мати за світилку пускала, з скрині сорочку виймала [9, с. 31].

Письменник С. Руданський засвідчує особливу увагу, яка приділялася вишиванню рукавів сорочки:

Ой на дівчині вишивані рукава.

Що то в Галі на руці?

На вишиванім рукавці?

Вишитий рукав сорочки закінчувався манжетами (чохлами):

Красні світилки, красні,

На них віночки ясні,

Сорочки з чохлами [4, с. 46].

Сорочки – обов'язковий елемент посагу нареченої, якщо дівчина підготувала їх мало, то співали:

Віддала мене мати заміж,

Дала мені постіль зараз,

Горщок сорочок,

Черепок наміток [9, с. 34].

У заможних родинах сорочок шили і вишивали не один десяток, на противагу бідним, які могли обходитися однією сорочкою, однак це не означало, що вона була брудною:

Я не тих багачок, що по вісім сорочок.

В мене їдна, та й білая.

Ввечір виполощу, а впівночі розстелю,

На розсвіті розкачаю, а вдень убираю [9, с. 30].

Інколи чоловік купувати сорочку для своєї жінки, як подарунок:

Ой поїхав мій миленький на базар до рідні.

Купив мені сорочку – ось вона, на мені [9, с. 35].

Фольклорист Г. Танцюра записав багато пісень про родинне життя від Явдохи Зуїхи, де жіноча сорочка згадується у моментах, пов'язаних з нещасливим сімейним життям, коли чоловік б'є жінку і кров ллється по вишитій сорочці, наприклад:

Схопилася п'яниченька та вдарила по личеньку.

Потекла чорна кривця по шовковому шиттячку.

Не жаль мені шиттячка, не жаль мені личка.

Шиті квіти сперуться – літа мої минуться [4, с. 46].

Окрема сорочка вишивалася «на смерть», у пісні про небажаний шлюб, дівчина співає:

Як я буду з нелюбом шлюб брати,

дайте мені ту сорочку, що вмирати [3, с. 42].

Серед пісень, у яких згадуються парубочі та чоловічі сорочки, більше відомостей відноситься якраз до сорочок парубочих. Їх по-різному вишивають і дарують своїм хлопцям подільські дівчата, спільним залишається зміст подарунка – дівчина покладає на хлопця «велику надію». Для створення такої сорочки використовувалася спеціальна голка і різнокольорові нитка, у піснях Уманщини найчастіше згадуються червоні та золоті шовкові нитки:

Шовком шила, шовком шила, злотом вишивала,

все для того козаченька, що вірно кохала [3, с. 34].

Інколи сорочка для парубка шилася і вишивалася шовком та біллю:

Ой весно, весно, весняночко, де ж твоя дочка-паняночка?

Десь у садочку шиє сорочку.

Десь у садочку шиє сорочку, шовком та біллю вишиває [2, с. 83].

Вишита дівчиною і подарована парубкові сорочка змінювала взаємовідносини між ними:

*По всім селі стала, по всім городочку,
Що дівчина козакові вишила сорочку [2, с. 23].*

Вишита сорочка – своєрідна «принада» для хлопця:

*Собі Василька принадила.
Ой дала йому принадочку,
Вишила шовком сорочечку.
Нехай дівчата переймають
та своїм хлопцям вишивають [4, с. 43].*

Весільна парубоча сорочка була обов'язковим подарунком молодій молодому. У неділю молода взувала ті чоботи, що вчора їй молодий прислав у дарунок, а молодий одягав сорочку, що молода йому вишила і вчора подарувала:

*Де ж ваша сорочка з шовкового клубочка?
З Умані привезена, шовком переплетена,
Золотом гаптована, Івашкові подарована?*

У відповідь відспівували:

*Ось наша сорочка з тоненького клубочка,
Шовком мережана, з Умані привезена.
Золотом гаптована, Іванкові подарована [4, с. 41].*

Вишита сорочка – це багатоденна праця дівчини, недоспані нею ночі:

*Плавала кладочка по ставочку – вишивала Оксана сорочку.
Вишивала цілий тиждень, вишивала,
А на другий Миколу й убрала
– Носи, носи, Миколо, цю сорочку, бо я її вишивала у садочку [3,
с. 41].*

У колядках та щедрівках Уманщини одна із трьох доріг, які має проїхати парубок, – це дорога до матері по сорочку:

*До батенька по коника,
До матінки по сорочку,
До милої по хусточку [3, с. 43].*

У давніх подільських колядках (про світове дерево) сорочку вишиває гречна панна Ганна. З варіанта, записаного від Овчарук Антоніни Пилипівни у селі Кочержинці, невідомо для кого шиє сорочку панна Ганна:

*Ой у лісі, в лісі там стояв явір,
там стояв явір тонкий, високий,
Тонкий, високий ще й кучерявий.
На тім яворі соловей сидить,
Соловей сидить та пісні волить.
Ой волить же він на синє море,
Брата женити, ой, дай, Боже,
Місяць та зоря буди світити, ой дай, Боже!
Райській пташки будуть цибитати, ой дай, Боже!
Тури-олені будуть гуляти, ой дай, Боже Щедрий вечір! [3, с. 45].*

З тексту цієї колядки бачимо, що сорочку шиє-вишиває сестра братові: на комірці – місяць і зорю, на пелені – райські пташки та тури-олені. З останніх рядків колядки дізнаємося, що ця сорочка весільна. І коли сестра буде женити брата, то місяць і зоря будуть світити, райські пташки будуть щебетати, тури-олені будуть гуляти. Вникнувши у символічний зміст обох колядок, побачимо, що на парубочих (весільних) сорочках вишивались давні магичні знаки: солярні – місяць і зоря, зооморфні – птахи – різні пташки, райські пташки, сиві голуби та тури й олені, як символічні зображення верховних божеств [7].

Згідно з системою світобачення українців, вищезазначені солярні та зооморфні мотиви посідали значне місце у їхній духовній та матеріальній культурі. Вони є часто вживаними як у фольклорі, так і як мистецькі образи в українському народному декоративно-прикладному мистецтві. Зокрема, «місяць» завжди уособлював юнака, «зірка» – дівчину, птахи – добробут,

працьовитість, тури-олені – добру фізичну силу, яка здатна протистояти злим силам.

Висновки. Отже, образ вишитої сорочки у пісенному фольклорі Уманщини, розкриває складну систему світосприйняття українців та акцентує увагу на значимих аспектах, пов'язаних з виробничими і суспільно-побутовими вимогами українців у галузі виготовлення і оздоблення вишивкою традиційної сорочки.

Відтак, фольклор Уманщини є неоціненним джерелом відомостей, яке розширює знання про український народний одяг, зокрема про сорочку та її використання у побуті та обрядах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка: Етногр. Аспект / Ред. О. М. Козакевич / Л. Ситник-Булгакова. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори – 2006», 2010. – 336 с.
2. Вишивка села Громи Уманського району Черкаської області / Матеріали лабораторії «Етнологія Черкаського краю». – Ф. 2003. – П. 298. – Арк. 21–23.
3. Вишивка села Кочержинці Уманського району Черкаської області / Матеріали лабораторії «Етнологія Черкаського краю». – Ф. 2010. – П. 456. – Арк. 41–45.
4. Народні пісні в записах Степана Руданського. – К., 1971. – 292 с.
5. Пісні з Поділля. Фольклорні записи та упорядкування О. М. Яковчука. – К., 1989. – 184 с.
6. Пісні Явдохи Зуїхи. Записав Гнат Танцюра. – К., 1965. – 812 с.
7. Рыбаков Б. Язычество древних славян / Б. Рыбаков. – М. : Наука, 1981. – 607 с.
8. Сивачук Н. П. Методика викладання народознавства. Фольклорна практика: Навч. посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / Н. П. Сивачук. – К. : Наук. світ, 2002. – 65 с.

9. Традиційне вбрання села Колодисте / Матеріали лабораторії «Етнологія Черкаського краю». – Ф. 2015. – П. 503. – Арк. 29–35.

REFERENCES

1. Bulgakova-Sytnyk L. Podilska narodna vyshyvka: Etnogr. Aspekt / Red. O. M. Kozakevych. – Kamyanets-Podilskyi: PP «Medobory-2006», 2010. – 336 s.

2. Vyshyvka sela Gromy Umanskoho rayonu Cherkaskoyi oblasti / Materialy laboratoriyi «Etnologiya Cherkaskogo krayu». – F. 2003. – P. 298. – Ark. 21–23.

3. Vyshyvka sela Kocherzhyntsi Umanskoho rayonu Cherkaskoyi oblasti / Materialy laboratoriyi «Etnologiya Cherkaskogo krayu». – F. 2010. – P. 456. – Ark. 41–45.

4. Narodni pisni v zapysakh Stepana Rudanskoho. – K., 1971. – 292 s.

5. Pisni z Podillia. Folklorni zapysy ta uporiadkuvannia O. M. Yakovchuka. – K., 1989. – 184 s.

6. Pisni Yavdokhy Zuyikhy. Zapysav Gnat Tantsiura. – K., 1965. – 812 s.

7. Rybakov B. Yazychestvo drevnikh slavian / B. Rybakov. – M. : Nauka, 1981. – 607s.

8. Syvachuk N. P. Metodyka vykladannia narodoznavstva. Folklorna praktyka: Navch. posibnyk dlia studentiv filologichnykh spetsialnostei vyshchykh navchalnykh zakladiv / N. P. Syvachuk. – K. : Nauk. svit, 2002. – 65 s.

9. Tradytsiyne vbrannia sela Kolodyste / Materialy laboratoriyi «Etnologiya Cherkaskogo krayu». – F. 2015. – P. 503. – Ark. 29–35.